

Podręczniki Prawnicze

Tadeusz Smoczyński

Prawo rodzinne i opiekuńcze

8. wydanie

| C.H. BECK

PODRĘCZNIKI PRAWNICZE

T. Smoczyński • Prawo rodzinne i opiekuńcze

Ukochanemu synkowi Michałowi

Tadeusz Smoczyński
profesor dr hab. nauk prawnych
Uniwersytet Szczeciński i Instytut Nauk Prawnych PAN

Prawo rodzinne i opiekuńcze

**8. wydanie
uzupełnione i uaktualnione**

WYDAWNICTWO C.H.BECK
WARSZAWA 2016

Wydawca: *Aneta Flisek*

© **Wydawnictwo C.H.Beck 2016**

Wydawnictwo C.H.Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: Wydawnictwo C.H.Beck
Druk i oprawa: ORTHDRUK, Białystok

ISBN 978-83-255-8393-4

ISBN e-book 978-83-255-8394-1

Spis treści

Wykaz skrótów	XV
Wykaz podręczników	XIX
Przedmowa	XXI
Wprowadzenie	1
§ 1. Rodzina jako zjawisko społeczne i prawne	1
I. Pojęcie rodziny i jej funkcje	1
1. Pojęcie	1
2. Funkcje rodziny	3
II. Powstanie rodziny	4
III. Skład rodziny	4
IV. Więzy rodzinne	6
1. Pokrewieństwo	6
2. Powinowactwo	8
3. Osoby bliskie	8
4. Stan cywilny	10
5. Zagadnienie transseksualizmu	12
§ 2. Prawo rodzinne	14
I. Charakter i funkcje	14
1. Geneza prawa rodzinnego	14
2. Budowa Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego	15
II. Źródła prawa rodzinnego i opiekuńczego	17
1. Konstytucja	17
2. Kodeks rodzinny i opiekuńczy i inne ustawy	17
III. Główne zasady i kierunki wykładni	19
IV. Orzekanie w sprawach rodzinnych	21
Część pierwsza. Małżeństwo	23
Rozdział I. Zawarcie i unieważnienie małżeństwa	23
§ 3. Pojęcie małżeństwa	23
I. Definicja i funkcje	23
II. Elementy modelu prawnego	24
1. Małżeństwo monogamiczne	25
2. Świeckość małżeństwa	25
3. Trwałość małżeństwa	26
4. Równouprawnienie małżonków	26
III. Standard międzynarodowy	27
§ 4. Zawarcie małżeństwa	28
I. Uwagi wstępne	28

II. Zawarcie małżeństwa przed kierownikiem Urzędu Stanu Cywilnego	28
1. Przesłanki konieczne	28
2. Przesłanki formalno-porządkowe	30
III. Zawarcie małżeństwa przed duchownym	33
IV. Przeszkody zawarcia małżeństwa	41
1. Uwagi ogólne	41
2. Katalog	42
V. Charakter prawny zawarcia małżeństwa	43
§ 5. Unieważnienie małżeństwa	45
I. Pojęcie	45
II. Przyczyny unieważnienia	45
1. Przeszkoda wieku	46
2. Przeszkoda ubezwłasnowolnienia	48
3. Przeszkoda choroby psychicznej	49
4. Przeszkoda bigamii	50
5. Przeszkoda pokrewieństwa i powinowactwa	50
6. Przeszkoda przysposobienia	51
7. Stan wyłączający świadome wyrażenie woli	52
8. Błąd	53
9. Groźba	55
10. Przeszkoda dotycząca pełnomocnictwa	57
III. Unieważnienie małżeństwa po jego ustaniu	57
IV. Skutki unieważnienia małżeństwa	58
1. Charakter prawny	58
2. Zła wiara przy zawarciu małżeństwa	59
§ 6. Ustalenie nieistnienia i istnienia małżeństwa	59
I. Powództwo o ustalenie nieistnienia małżeństwa	59
II. Powództwo o ustalenie istnienia małżeństwa	60
III. Unieważnienie aktu małżeństwa	61
Rozdział II. Prawa i obowiązki małżonków	63
§ 7. Ogólna charakterystyka	63
I. Pojęcie i klasyfikacja	63
II. Zasada równości	64
III. Rozstrzyganie o istotnych sprawach rodziny	65
IV. Standard międzynarodowy	66
§ 8. Prawa i obowiązki niemajątkowe	67
I. Wspólne pożycie, miejsce zamieszkania	67
II. Obowiązek wierności	68
III. Obowiązek wzajemnej pomocy i współdziałania	69
IV. Nazwisko małżonków	69
§ 9. Prawa i obowiązki majątkowe	71
I. Obowiązek przyczyniania się do utrzymania rodziny	71
1. Ogólna charakterystyka	71
2. Przesłanki	71
3. Adresat obowiązku	72
4. Wykonanie obowiązku	73

5. Korzystanie z mieszkania	73
II. Upoważnienie do działania za współmałżonka	74
1. Pojęcie	74
2. Zakres	74
3. Przesłanki	74
III. Odpowiedzialność solidarna małżonków	75
Rozdział III. Ustroje majątkowe małżeńskie	77
§ 10. Pojęcie i rodzaje	78
I. Pojęcie	78
II. Rodzaje	79
III. Standard międzynarodowy	81
§ 11. Ustrój wspólności ustawowej	81
I. Powstanie	81
II. Wspólność ustawowa a majątki małżonków	82
1. Wspólność a majątek wspólny	82
2. Majątek wspólny	82
3. Charakter prawny wspólności majątkowej	88
4. Majątek osobisty	89
III. Zarząd majątkiem wspólnym	93
1. Pojęcie zarządu	93
2. Wykonywanie zarządu	95
3. Skuteczność czynności prawnych	99
IV. Przesunięcia praw majątkowych między różnymi majątkami małżonków	105
§ 12. Umowne ustroje majątkowe małżeńskie. Ustrój przymusowy	110
I. Ustroje umowne	110
1. Pojęcie	110
2. Rodzaje ustrojów umownych	111
3. Forma i zakres umowy	114
4. Skuteczność umów wobec osób trzecich	118
5. Zmiana lub rozwiązanie małżeńskiej umowy majątkowej	121
II. Ustrój przymusowy	123
§ 13. Ustanie ustroju wspólności ustawowej i umownej	124
I. Zdarzenia powodujące ustanie wspólności	124
II. Sądowe ustanowienie rozdzielnosci majątkowej	125
1. Uprawnienie osobiste	125
2. Ważne powody	126
3. Uchylenie odpowiedzialności za długi	126
III. Oznaczenie dnia ustania wspólności	128
IV. Skutki ustania wspólności majątkowej	129
1. Zmiana ustroju	129
2. Majątek małżonków	129
V. Podział majątku wspólnego	132
1. Sposoby podziału majątku	132
2. Rozliczenia między małżonkami	134
§ 14. Odpowiedzialność majątkowa małżonków	135

I. Podstawa i charakter odpowiedzialności z majątku wspólnego	135
1. Podstawa odpowiedzialności	135
2. Charakter odpowiedzialności	137
II. Odpowiedzialność w czasie trwania wspólności	138
1. Zakres odpowiedzialności majątkiem wspólnym	138
2. Tryb orzekania	141
3. Zaspokojenie z majątku wspólnego należności publicznoprawnych ...	142
III. Odpowiedzialność małżonków po ustaniu wspólności	143
Rozdział IV. Ustanie małżeństwa	145
§ 15. Śmierć i uznanie za zmarłego	145
I. Śmierć	145
II. Uznanie za zmarłego	146
§ 16. Rozwód	148
I. Pojęcie	148
II. Przesłanki	150
1. Przesłanka rozkładu pożycia	150
2. Przesłanki wyłączające dopuszczalność rozwodu (tzw. negatywne) ...	151
a) Wyłączna wina	152
b) Dobro wspólnych małoletnich dzieci	154
c) Sprzeczność rozwodu z zasadami współżycia społecznego	155
III. Wyrok rozwodowy i zakres orzekania	157
1. Wyrok	157
2. Zakres orzekania	157
a) Rozstrzygnięcia z urzędu	158
b) Rozstrzygnięcia na wniosek jednego z małżonków	162
c) Rozstrzygnięcie na zgodny wniosek małżonków	164
IV. Standard międzynarodowy	165
V. Skutki wyroku	166
1. Orzeczenie rozwiązujące małżeństwo	166
2. Orzeczenie oddalające powództwo	167
VI. Postępowanie w sprawach o rozwód	168
1. Właściwość sądu	168
2. Próba pojednania małżonków, mediacja	168
3. Wyłączność postępowania rozwodowego	169
4. Integralność wyroku	169
Rozdział V. Separacja małżonków	171
§ 17. Geneza separacji i jej rola	171
§ 18. Przesłanki orzeczenia separacji	173
I. Rozkład pożycia małżeńskiego	173
II. Przesłanki negatywne	173
III. Zgodne żądanie małżonków	174
§ 19. Orzekanie o separacji	174
§ 20. Skutki separacji i jej ustanie	177
I. Skutki	177
II. Zniesienie separacji	179

Część druga. Rodzice – dzieci	183
Rozdział VI. Pochodzenie dziecka	183
§ 21. Wstępna charakterystyka	183
I. Ustalenie stanu cywilnego	183
II. Standard międzynarodowy	185
III. Macierzyństwo	186
1. Urodzenie dziecka i rola aktu urodzenia	186
2. Sądowe dochodzenie macierzyństwa	188
3. Charakter prawny wyroku	193
§ 22. Ustalenie ojcostwa dziecka małżeńskiego	194
I. Uwagi ogólne	194
II. Postępowanie i dowody	194
III. Ojcostwo męża matki dziecka	198
1. Domniemanie	198
2. Zaprzeczenie ojcostwa	198
a) Legitymacja czynna	199
b) Legitymacja bierna	199
c) Terminy	199
d) Przesłanki zaprzeczenia ojcostwa	200
3. Skutki wyroku	202
§ 23. Ustalenie ojcostwa dziecka pozamałżeńskiego	203
I. Uwagi ogólne	203
II. Uznanie ojcostwa	204
1. Pojęcie	204
2. Przesłanki uznania	204
a) Dziecko	205
b) Uznający mężczyzna	205
c) Matka dziecka	207
d) Wymagania formalne	208
e) Nowa postać uznania ojcostwa co do dziecka mającego być poczętym w procedurze medycznie wspomaganą prokreacją	209
3. Skutki prawne uznania ojcostwa	210
4. Ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa	211
5. Zagadnienie bezwzględnej nieważności uznania ojcostwa	213
6. Wyrok	214
III. Sądowe ustalenie ojcostwa	215
1. Pojęcie	215
2. Przesłanki	216
a) Domniemanie ojcostwa	216
b) Obalenie domniemania	217
3. Legitymacja procesowa i tryb postępowania	219
4. Charakter wyroku i jego skutki	221
5. Roszczenia majątkowe związane z ustaleniem ojcostwa	222
a) Alimenty na rzecz dziecka	222
b) Udział ojca w kosztach utrzymania matki dziecka	222
c) Wydatki matki i straty poniesione przez matkę dziecka	223
d) Zabezpieczenie roszczeń matki	223

6. Pochodzenie dziecka poczętego w wyniku zabiegu medycznie wspomaganej prokreacji	224
Rozdział VII. Władza rodzicielska	225
§ 24. Pojęcie, podmioty i charakter prawny	225
I. Pojęcie	225
1. Stosunek prawny	225
2. Kwestia terminologiczna	226
3. Standard międzynarodowy	227
II. Podmioty	229
1. Rodzice	229
2. Dziecko	231
§ 25. Treść władzy rodzicielskiej	232
I. Uwagi wstępne	232
II. Piecza nad osobą dziecka	233
1. Wychowanie i kierowanie dzieckiem	233
2. Działania kształtujące sytuację prawną dziecka	234
III. Piecza nad majątkiem dziecka	237
1. Pojęcie	237
2. Sposób sprawowania zarządu	237
3. Wyłączenia z zarządu	240
IV. Reprezentacja dziecka	241
1. Pojęcie i zakres	241
2. Wyłączenia	242
§ 26. Wykonywanie władzy rodzicielskiej i odpowiedzialność rodziców	243
I. Dyrektywa ogólna	243
II. Osobiste wykonywanie władzy rodzicielskiej	243
III. Odpowiedzialność rodziców	245
§ 27. Ustanie władzy rodzicielskiej i jej modyfikacje	246
I. Ustanie	246
1. Przyczyny ustania władzy rodzicielskiej	246
2. Pozbawienie władzy rodzicielskiej	247
II. Zmiany w zakresie władzy rodzicielskiej	248
1. Zawieszenie władzy rodzicielskiej	249
2. Ograniczenie władzy rodzicielskiej	249
a) Zagrożenie dobra dziecka	250
b) Zarządzenia sądu na podstawie ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1654)	250
c) Ograniczenie władzy rodzicielskiej ze względu na szczególną sytuację faktyczną rodziców	251
3. Piecza zastępcza	254
§ 28. Stosunki między rodzicami a dzieckiem niezależne od władzy rodzicielskiej	258
I. Nazwisko dziecka	258
1. Nazwisko dziecka małżeńskiego	258
2. Nazwisko dziecka pozamałżeńskiego	259
a) W razie uznania ojcostwa	259

b) Sądowe ustalenie ojcostwa	260
c) Dziecko o nieustalonym ojcostwie	260
d) Dziecko nieznananych rodziców	261
II. Imię dziecka	261
III. Płeć	262
IV. Wzajemny obowiązek pomocy	262
V. Kontakty z dzieckiem, osobista styczność z dzieckiem	263
Rozdział VIII. Przystosowanie	267
§ 29. Pojęcie, funkcja społeczna i charakter prawny	267
I. Pojęcie	267
II. Funkcja	268
III. Charakter prawny	269
IV. Standard międzynarodowy	269
§ 30. Przesłanki przystosowania	271
I. Przesłanki po stronie przystosowanego	271
1. Małoletniość	271
2. Życie	271
3. Zgoda małoletniego	272
II. Przesłanki po stronie przystosabiającego	272
1. Wyrażenie woli przystosowania	272
2. Różnica wieku	273
3. Pełna zdolność do czynności prawnych	274
4. Kwalifikacje podmiotowe	274
III. Inne przesłanki	274
1. Zgoda rodziców	274
2. Adopcja zagraniczna	277
§ 31. Rodzaje przystosowania i ich skutki	277
I. Przystosowanie pełne rozwiązywalne	278
1. Powstanie stosunku rodzicielskiego	279
2. Imię i nazwisko	279
3. Stan cywilny	280
II. Przystosowanie całkowite	281
1. Anonimowość i nierozwiązywalność	281
2. Nowy stan cywilny	281
3. Niedopuszczalność ustalenia naturalnego pochodzenia	282
4. Zmiana nazwiska	282
5. Zakaz przystosowania pasierba	282
6. Dziedziczenie	282
III. Przystosowanie niepełne	283
§ 32. Ustanie stosunku przystosowania	284
I. Przyczyny ustania (wygaśnięcia) stosunku przystosowania	284
II. Przesłanki rozwiązania przystosowania	285
1. Ważne powody	285
2. Dobro dziecka	286
III. Skutki rozwiązania przystosowania	287
1. Stan cywilny	288

2. Władza rodzicielska	288
3. Prawa spadkowe	289
4. Obowiązek alimentacyjny	289
Rozdział IX. Obowiązek alimentacyjny	291
§ 33. Pojęcie i funkcja obowiązku alimentacyjnego	291
I. Pojęcie	291
1. Uwagi ogólne	291
2. Źródło obowiązku alimentacyjnego	292
3. Charakterystyka prawna	293
II. Funkcja	296
III. Standard międzynarodowy	297
§ 34. Zakres podmiotowy i kolejność obowiązków alimentacyjnych	298
I. Krąg osób uprawnionych i zobowiązanych	298
1. Krewni	298
2. Przysposobienie	298
3. Powinowaci	298
4. Małżonkowie	298
5. Inne osoby	299
II. Kolejność	299
§ 35. Przesłanki i treść obowiązku alimentacyjnego	301
I. Przesłanki powstania roszczenia	301
1. Przesłanki podstawowe wszystkich roszczeń	302
a) Stan potrzeby – niedostatek	302
b) Możliwość wykonania	303
2. Przesłanki w odniesieniu do niesamodzielnego dziecka	304
3. Przesłanki obowiązku między rodzeństwem	306
4. Przesłanki obowiązku między powinowatymi	306
a) Roszczenie pasierba	307
b) Roszczenie ojczyma i macochy	307
5. Niegodność alimentacji	308
II. Treść i zakres obowiązku alimentacyjnego	309
1. Treść	309
2. Zakres	309
3. Funkcja świadczeń socjalnych	311
§ 36. Wykonanie obowiązku alimentacyjnego i ochrona roszczeń	314
I. Wykonanie obowiązku alimentacyjnego	314
1. Sposoby wykonania świadczenia	314
a) Płatność w gotówce	315
b) Osobiste starania	315
2. Obowiązek wspólny kilku zobowiązanych	316
3. Rola umowy dotyczącej obowiązku alimentacyjnego	317
II. Ochrona roszczeń alimentacyjnych	318
1. Ochrona realnej wartości zasądzonych alimentów	318
a) Zmiana stosunków gospodarczych	318
b) Zmiana stosunków	319
2. Zabezpieczenie wykonania obowiązku	319
a) Obawa niewykonania obowiązku	319

b) Normy proceduralne	320
c) Egzekucja alimentów	321
§ 37. Wygaśnięcie obowiązku i przedawnienie roszczenia	322
I. Wygaśnięcie	322
II. Przedawnienie	323
1. Przedmiot przedawnienia	323
2. Bieg przedawnienia	325
Część trzecia. Prawo opiekuńcze	326
Rozdział X. Opieka	326
§ 38. Wprowadzenie	326
I. Zagadnienia terminologiczne	326
II. Cel i charakter prawny opieki	327
III. Cechy prawa opiekuńczego	328
1. Powszechność	328
2. Wyłączność sądu opiekuńczego	328
3. Dobro osoby poddanej opiece	329
IV. Organy opieki	329
§ 39. Opieka nad małoletnim	330
I. Ustanowienie opieki	330
II. Ustanowienie opiekuna	331
1. Wybór postaci opieki	331
2. Wybór osoby opiekuna	331
3. Objęcie opieki	333
III. Sprawowanie opieki – piecza opiekuńcza	334
1. Treść opieki nad małoletnim	334
2. Piecza nad osobą dziecka	334
3. Piecza nad majątkiem	336
4. Reprezentacja	337
5. Odpłatność i osobiste sprawowanie opieki	338
6. Odpowiedzialność opiekuna	339
IV. Nadzór nad sprawowaniem opieki	339
V. Zwolnienie opiekuna	340
VI. Ustanie opieki	341
1. Przyczyny ustania opieki	341
2. Skutki ustania opieki (zwolnienia opiekuna)	342
a) Zwrot majątku	342
b) Rachunek końcowy	343
c) Pilne sprawy	343
d) Przedawnienie roszczeń	343
§ 40. Opieka nad całkowicie ubezwłasnowolnionym	343
I. Cel i ustanowienie opieki	343
II. Swoiste unormowania opieki nad ubezwłasnowolnionym	345
III. Ustanie opieki	346
Rozdział XI. Kuratela	349
§ 41. Pojęcie i funkcje kurateli	349

I. Pojęcie	349
II. Funkcje	350
§ 42. Typy i rodzaje kurateli	351
I. Typ kurateli trwałej, o znacznym zakresie pieczy	351
1. Kuratela dla osoby częściowo ubezwłasnowolnionej	351
2. Kuratela dla osoby ułomnej (niepełnosprawnej)	352
II. Typ kurateli z ograniczonym zakresem pieczy	354
§ 43. Ustanie kurateli	356
Indeks rzeczowy	357

Wykaz skrótów

1. Akty normatywne

BGB	<i>Bürgerliches Gesetzbuch</i> (Kodeks cywilny z 1896 r. obowiązujący w Republice Federalnej Niemiec)
EKSPDP.....	Europejska Konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego z 15.10.1975 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 79, poz. 888)
KC	Kodeks cywilny
KK.....	Kodeks karny
KKW.....	Kodeks karny wykonawczy
KPC.....	Kodeks postępowania cywilnego
KPA.....	Kodeks postępowania administracyjnego
KPK	Kodeks postępowania karnego
KRO	Kodeks rodzinny i opiekuńczy
Konkordat	Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z 28.7.1993 r. (Dz.U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318)
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i ze zm.)
KPD.....	Konwencja o prawach dziecka z 20.11.1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.)
PrASC	ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 1741 ze zm.)
PrUpad	ustawa z 28.2.2003 r. – Prawo upadłościowe (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 233 ze zm.)
PWKRO	ustawa z 25.2.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. Nr 9, poz. 60)
SystPieczZastU	ustawa z 9.6.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 575 ze zm.)

2. Akty prawa międzynarodowego

Rekomendacja	Rekomendacja Rady Europy Nr R(84)4 z 1984 r. w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej
--------------------	---

3. Czasopisma

KPP	Kwartalnik Prawa Prywatnego
NP.....	Nowe Prawo
OSN	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna oraz Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych

OSPika	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
Pal.	Palestra
PiP	Państwo i Prawo
Pr. Praw. U.Śl.	Prace Prawnicze Uniwersytetu Śląskiego
PS	Przegląd Sądowy. Czasopismo poświęcone prawnym zagadnieniom wymiaru sprawiedliwości
Rej.	Rejent
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
Rzeczposp.	Rzeczpospolita
St. Cyw.	Studia Cywilistyczne
St. Pr.	Studia Prawnicze
St. Pr. Pryw.	Studia Prawa Prywatnego
TPP	Transformacja Prawa Prywatnego
ZNUJ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUS	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Śląskiego
ZNUWr	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego

4. Literatura

- Adamski*, Socjologia..... *F. Adamski*, Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie, Warszawa 1982
- Dobrzański, Ignatowicz*,
Komentarz
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, praca zbiorowa pod red. *B. Dobrzańskiego* i *J. Ignatowicza*, Warszawa 1975
- Dolecki, Sokołowski*,
Komentarz KRO 2013 ..
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 2013
- Grzybowski*, Prawo
- S. Grzybowski*, Prawo rodzinne. Zarys wykładu, Warszawa 1980
- Ignatowicz*, Prawo
- J. Ignatowicz*, Prawo rodzinne. Zarys wykładu, Warszawa 1995
- Ignatowicz, Nazar*,
Prawo rodzinne 2005
- J. Ignatowicz, M. Nazar*, Prawo rodzinne, Warszawa 2005, 2010, 2012
- Piasecki*, Komentarz
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, pod red. *K. Piaseckiego*, Warszawa 2006
- Pietrzykowski*,
Komentarz.....
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem, pod red. *J. Pietrzykowskiego*, Warszawa 1993, 2010, 2012
- Radwański, Olejniczak* ..
- Prawo cywilne. Część ogólna, 2011
- Radwański*, Prawo
- Z. Radwański*, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2002
- Strzebinczyk*,
Prawo rodzinne,
- J. Strzebinczyk*, Prawo rodzinne, Warszawa 2013
- System prawa cywilnego
- System prawa cywilnego, t. I, *S. Grzybowski*, redaktor tomu, Ossolineum 1985
- System Pr. Pryw.
- System Prawa Prywatnego, t. 11, Warszawa 2009, 2014, t. 12, Prawo rodzinne i opiekuńcze, pod red. *T. Smyczyńskiego*, Warszawa 2003, 2011

System prawa rodzinnego.....	System prawa rodzinnego i opiekuńczego, praca zbiorowa pod red. <i>J. S. Piątkowskiego</i> , Ossolineum 1985
<i>Szer</i> , Prawo	<i>S. Szer</i> , Prawo rodzinne, Warszawa 1966
<i>Tyszka</i> , Socjologia	<i>Z. Tyszka</i> , Socjologia rodziny, Warszawa 1979
<i>Walaszek</i> , Zarys	<i>B. Walaszek</i> , Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego, Warszawa 1971
<i>Winiarz</i> , Prawo.....	<i>J. Winiarz</i> , Prawo rodzinne, Warszawa 1994
<i>Zieliński</i> , Prawo	Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie, Warszawa 2000

5. Orzecnictwo

Wytyczne SN z 1952 r. ..	Wytyczne Sądu Najwyższego z 6.12.1952 r. w sprawie sądowego ustalania ojcostwa, OSN 1953, poz. 31
Wytyczne SN z 1955 r. ..	Wytyczne Sądu Najwyższego z 28.5.1955 r. w zakresie zastosowania art. 29 KRO, OSN 1955, poz. 46
Wytyczne SN z 1968 r. ..	Wytyczne Sądu Najwyższego z 18.3.1968 r. w zakresie stosowania przepisów art. 56 oraz art. 58 KRO, OSN 1968, poz. 77
Wytyczne SN z 1974 r. ..	Wytyczne Sądu Najwyższego z 30.11.1974 r. w zakresie stosowania przepisów o podziale majątku wspólnego małżonków, w wypadku gdy w skład tego majątku wchodzi spółdzielcze prawo do lokalu, OSN 1975, poz. 37
Wytyczne SN z 1978 r. ..	Wytyczne Sądu Najwyższego z 13.1.1978 r. w zakresie orzekania w wyroku rozwodowym o wspólnym mieszkaniu zajmowanym przez małżonków oraz o podziale majątku wspólnego, OSN 1978, poz. 39
Wytyczne SN z 1987 r. ..	Wytyczne Sądu Najwyższego z 16.12.1987 r. w zakresie wykładni prawa i praktyki sądowej w sprawach o alimenty, OSN 1988, poz. 42
Zalecenia kierunkowe z 1976 r.	Zalecenia kierunkowe Sądu Najwyższego z 9.6.1976 r. w sprawie wzmożenia ochrony rodziny, OSN 1976, poz. 184

6. Inne skróty

Dz.U.....	Dziennik Ustaw
kan.	kanon
Nb.	numer brzegowy
orz.	orzeczenie
SN	Sąd Najwyższy
SN (7)	Sąd Najwyższy w składzie 7 sędziów
tekst jedn.	tekst jednolity
uchw.	uchwała
USC	urząd stanu cywilnego
wyr.	wyrok
zd.	zdanie
ze zm.	ze zmianami

Wykaz podręczników

- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, pod red. *B. Dobrzańskiego* i *J. Ignatowicza*, Warszawa 1975
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem, pod red. *J. Pietrzykowskiego*, Warszawa 1993
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, pod red. *K. Pietrzykowskiego*, Warszawa 2003

Podręczniki:

- M. Andrzejewski*, Prawo rodzinne i opiekuńcze, Warszawa 2004, 2010
- S. Grzybowski*, Prawo rodzinne. Zarys wykładu, Warszawa 1980
- J. Ignatowicz*, Prawo rodzinne. Zarys wykładu, Warszawa 1995
- J. Ignatowicz, M. Nazar*, Prawo rodzinne, Warszawa 2005, 2012
- Z. Radwański*, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 1994
- Z. Radwański, A. Olejniczak*, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2011
- System prawa rodzinnego i opiekuńczego, pod red. *J. S. Piątowskiego*, Ossolineum 1985
- System prawa cywilnego, t. I, pod red. *S. Grzybowskiego*, Ossolineum 1985
- System Prawa Prywatnego, Prawo cywilne, część ogólna, t. 2, pod red. *Z. Radwańskiego*, Warszawa 2002
- J. Strzebińczyk*, Prawo rodzinne, Kraków 2002, 2010
- S. Szer*, Prawo rodzinne, Warszawa 1966
- B. Walaszek*, Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego, Warszawa 1971
- J. Winiarz, J. Gajda*, Prawo rodzinne, Warszawa 2001
- T. Sokołowski*, Prawo rodzinne. Zarys wykładu, Poznań 2003, 2013
- A. Zieliński*, Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie, Warszawa 2000